

Mórocz Bora

Felelősségteljes élet. A keresztény etika alapkérdései

Gotthold Müller könyvének recenziója

Budapest: Lux, 1999. 148 oldal

Mi az én erkölcsi felelősségem, és mi a keresztény egyház társadalmi szerepe? Az egyház képviselőinek bele szabad-e, sőt, bele kell-e szólnia például a politikába? Vegyünk egy konkrét mai esetet! Mi az én egyéni feladatom egy olyan krízishelyzetben, mint a 2015 eleje óta Magyarországon is érezhető migrációs

válság? *Gotthold Müller* ezekhez hasonló etikai kérdésekre keresi a választ a '70-es évek elején írott könyvében (*Verantwortliches Leben, Grundfragen christlicher Ethik*. [Stuttgart: J. F. Steinkopf Verlag, 1973]). Művének bevezetőjében a korra jellemző etikai válságról, illetve annak háttéréről informálja az olvasót. Ezután a keresztény döntés és cselekvés indítékairól ír, valamint a keresztény hit társadalommal szembeni felelősségét részletezi. Végül az

„emberlét”, az emberhez méltó testiség, valamint a halálhoz való felelős hozzáállás témáit boncolgatja. Nem örök érvényű képletet kíván felfedezni, amely minden szituációban alkalmazható, hanem épp ellenkezőleg, nézőpontot váltva az emberi cselekedetekről átteszi a hangsúlyt az Isten tetteire és a vele való szövetségre. Magyarán szólva, Müller szerint a keresztény etikának nem az emberi döntéseket meghatározó örök normákat kell megfogalmaznia, hanem az isteni tettekre kell reagálnia. Ezzel nem a normák ellen tiltakozik, hanem inkább az „egyedüli normát”, Jézus Krisztus személyét ismerteti. Mint ahogyan *Dietrich Bonhoeffer* etikával foglalkozó jegyzeteiben¹ eltér a megszokott, emberre összpontosító nézőponttól, úgy Müller is egy hasonló perspektívából vizsgálódik: Bonhoeffer az Isten akaratát kutatja, míg Müller az Isten cselekedeteiről elmélkedik. „Fides est primum principium omnium bonorum operum” – vagyis – *Luther Márton* szavaival élve – a jó cselekedet a hit következménye, a teremtésből és az isteni elhívásból származik. A kezdeményező *Isten*, és az ember kegyelem által válaszol az isteni közeledésre.

Az idő múlásával olyan új kérdések merülnek fel, amelyekkel az előző nemzedékek egyáltalán nem foglalkoztak (és nem is foglalkozhattak). Például a bibliai szerzők számára ismeretlen fogalmak az „atomenergia” vagy a „génmódosítás”. Mégis indokolt a Szentíráshoz mint forráshoz való visszatérés, mivel a benne található életet adó mag, az evangéliumi üzenet minden korban aktualizálható és alkalmazható. A korhoz igazodó új „külső forma” csupán a megértést szolgálja, de az igazi tartalom nem változik. Míg a '70-es évek fiataljainak világszemlélete a XX. század első feléhez képest egyre sokrétűbb véleményeket fogad el, addig a tradicionális kereszténység két szélsőséges hibát követ el: vagy a mai valóságtól távol eső kérügmatiszmus csapdájába esik, vagy egy utópikus és naiv emberképet tart fenn. Müller feszültséget vél felfedezni a modernizmus és a konzervativizmus között. Az észlelt etikai krízisnek pozitív oldala, hogy a valóság nyilvánosságra kerül: az emberi cselekvés kudarcba fulladt és híján van Isten kegyelmének. A korábban még tagadhatatlan keresztény éthosz tehát megkérdőjeleződik: az ifjúság az „etika újragondolását követeli”. Válaszul erre a német teológus az ideológiáktól mentesített Szentíráshoz való visszatérést javasolja, és figyelmeztet, hogy a tradícióval való totális szakítás igénye veszélyes kezdeményezés, mivel nincs tekintettel arra, hogy „az etikai tudatállapotok [...] az év-

századok folyamán szinte archetípusos jellegzetességet nyertek” (13. o.).

A keresztény etika vezérgondolata a „Krisztus-követés”, mely fogalom pár nem egy meghatározott cselekvést takar, hanem egy olyan emberi érzelemtől és gondolatától független ígét vagy imperatívust fejez ki, amely Istentől adatik és „történik”. A követés nem a külsőségek utánzása, ugyanis „non imitatio fecit filios, sed filiatio fecit imitatores”.² Az Ószövetség idején a követés a Jahve és Izrael közötti szövetségviszonyban bontakozik ki: a nép nem egy programot valósít meg, és nem egy elv alapján éli az életét, hanem élő kapcsolatot tart fenn a szabadító Istennel. Az Újszövet-

1. Melyeket barátja, *Eberhard Bethge* szerkesztett egybe és jelentetett meg 1949-ben. (*Dietrich Bonhoeffer: Etika. Útkészítés és bevonulás.* Ford. Visky S. Béla. [Kolozsvár: Exit, 2015], 46. és 196–197. o.)

2. Nem az utánzás tesz bennünket fiakká, hanem a fiúság tesz utánzókká. (*Luthers Kommentar zum Galaterbrief.* [Weimar, 1519], 518. o.)

ség idején a *követés* a Jézushoz való kötődést jelenti. Így a „*conditio sine qua non*” nem az ókori görög „*lét*”, és nem a kanti „*kell*”, hanem egy személy. A keresztény etika a küldetésben és szolgálatban jelenik meg, mivel célja önmagán kívül található. Nem intézményesíthető és nem ideologizálható. Egy rendszer csupán technikai keretet ad a felhasználók számára, de támogatói funkciójánál nem tarthat többre igényt. Úgymond, nem nyomhatja el magát az embert, akiért megalkották. Az ideologizálás veszélyes, mivel *Isten* helyébe próbál minél hangzatosabb eszméket helyezni. Az Újszövetség például „sohasem beszél az »önmagáért való szeretetről«, hanem mindenkor csak az egy és felcserélhetetlen szeretetről, amely nem más, mint Isten maga, ki Jézus Krisztusban odafordult hozzánk” (24. o.). Isten a cselekvőt igényli, és nem magát a cselekvést. A keresztény ember Isten felé irányuló engedelmissége a reménységből és bizalomból fakad. „Bizodalma, várakozása és reménysége nem a meglévőkre, hanem eljövendő teendőire és a még be nem teljesedett dolgokra irányul, amelyekről a Jézus Krisztusba vetett hite (paradox módon) azt a bizonyosságot adja, hogy ez már be is teljesedett.” (30. o.) A keresztény ember azért nevezhető realistának, mivel Isten valóságos tetteinek tényéből indul ki, és ebből fakadóan komolyan veszi a világ nyomorát, mely híján van a nyugalomnak, békének és igazságnak.

A két világháború, mint egy rémálom, felébresztette az egyházat, hogy kritikus szemmel tekintsen a társadalomra. A társadalom nem autonóm, és az állam nem öncélú, mindkettőnek az embert kell szolgálnia. Ahogyan a „szombat” van az emberért, és nem az ember a „szombatért”, úgy a törvény az ember megsegítésére született, és nem fordítva. Az egyház és a világ³ között az érdekellentét abban mutatkozik meg, hogy az egyház Krisztust vallja urának, míg a világ nem. Az egyházat kirekeszteni kívánó

társadalmi programok az „abszolút elismerés igényével” megoldást kínálnak az emberlét minden „külső és belső kérdésére”, ellentmondva annak a bibliai igazságnak, mely szerint az ember üdvössége csakis Istentől várható. A különböző eszmék nem megfelelő applikálása üres utópiákhoz vezet, vagy olyan eltorzult társadalmi rendszerekhez, mint például a német nemzeti szocializmus. Következésképpen az egyháznak terjedelmes szónoklatok elszavalása helyett a tettek mezejére kell lépnie: az embertelenséggel szemben kritikus álláspontot kell képviselnie, a múltbeli mulasztásait jóvá kell tennie, miközben a társadalmat a „jövőbe tekintésre ösztönzi” (43. o.). Ezalatt az egyház két oldalról is kihívással fog találkozni: az ember egyre inkább pusztán mint „rendszerfenntartó fogaskepek” tud érvényesülni a társadalomban, gazdaságban és politikában, miközben a magánélete, beleértve a házassága és családja, egyre inkább a háttérbe szorul, miközben a lakosság legfeljebb érdektelenségét és közömbösségét fejezi ki az állam tetteivel szemben. Az egyháznak akkor van joga és legitimitása a társadalmat kritizálni, ha nem a múltban él. Felelős azért, hogy útjelzőket állítson az élet különböző területein. Az egyház nem elszigetelődik a világtól, de nem is olvad abba bele, hanem partnerként együttműködve éli meg az örömhír üzenetét. Ugyanúgy a teológus sem határolódhat el a „könnyelmű kegyességre” hivatkozva, hanem össze kell fognia a különböző területek szakembereivel, hogy a világ égető problémáira velük együtt keressen választ.

Mi tehát a keresztény egyház feladata? Az evangélium üzenetének emberi értelemre is ható átadása. Az egyháznak Isten tettéből kiindulva a társadalomért és a társadalomban, látható és nem látható módon, mind szóban, mind tettben harcolnia kell az emberrel szembeni erőszak, visszaélés, az embernek eszközként való felhasználása és elembertelenítése ellen. Az egyház nem ideológiákat, nézeteket vagy viszonyokat, hanem magát az embert képviseli. Ez nem az individualizmus támogatását jelenti,

3. Más szóval: állam vagy társadalom.

mivel az énközpontú életfelfogás nem szolgálja a fenntarthatóságot. „E mögött [az állítás mögött] nemcsak az újabb kori történelem rossz tapasztalatai állnak, hanem az úgynevezett »én-te filozófia« felismerései is, amelyek az ember, az ember világa és feladatai tisztán individualista szemléletének tarthatatlan voltát világossá tették.” (47. o.) Az ószövetségi próféták amolyan „szociális jellegű etikát” támogattak: minden olyan kultuszt elvetettek, amely olyan magatartásnak bizonyult, ami a felebarátnak vagy a társadalomnak ártott.

Az ember rejtély: „Minden definíció, a humánus minden tartalmi meghatározása vétene az igazi emberiség ellen: ugyanis mai ismereteinkhez kötné az embert” – hangzott A. E. Tödt Zagorszk kolostorában 1968-ban elmondott beszédében. Az állat ösztönei szerint dönt. Az ember azonban nem ösztönös lény, hanem annál több: szellem és lélek. Intelligens, hibát követ el, cselekedeteiért felelősséget vállal. Szabadsága van, mivel „szabadsága mindig csak az embernek van” (97. o.). A keresztény antropológia nem darabolja fel az embert, de nem is spiritualizálja túl. „Az ember »konfliktussal terhelt« lény”, aki sohasem „kész” (69–70. o.). Az ember Isten partnereként tölti be emberléte legmélyebb értelmét. „Csak az Isten és a felebarát iránti szeretet révén tud [...] igazán önmagá-

hoz eljutni.” (106. o.) Isten és ember nem az adottságából talál egymásra, nem is a szubsztancia végett, hanem az ige (a szó) révén. A szó pedig válaszadást, reakciót követel. Az emberi lét tehát a partneri viszonyban realizálódik. A partnerség nem kierőszakolható. Mögötte rejlik a kudarc lehetősége, méghozzá a partnerség visszautasítása vagy pedig az azzal való visszaélés.

A gonosz nem a platóni felfogás szerinti anyagban, de nem is a testiségben vagy a szexualitásban található. A bűn megmagyarázhatatlan adottság. *Søren Kierkegaard* szerint a rossz problémája az ember egész egzisztenciáját meghatározza, így nem tud arról tárgyilagosan beszélni. Azonban annak romboló hatását egyértelműen érzékeli. A Biblia világosan kijelenti, hogy csak Isten tudja kiragadni az embert lázadásából, ezért létfontosságú a Miatyánk „szabadíts meg a gonosztól” sora. Isten nem test nélküli kísérteteket teremtett, mivel a testiség *feltétele* az Isten-ember kapcsolatnak, sőt, a feltámadás is testben fog megtörténni. Régen a testiséget, vele együtt a szexualitást, tabutémaként elfojtották az egyházban, ráadásul tévesen összekapcsolták az erkölcstelenség fogalmával. Ebből a hamis képzetből feleszmélve emlékeztet bennünket Müller arra, hogy a szexualitás *Isten ajándéka*.

Az Ószövetségben a halál nem természeti jelenség, hanem „liturgiai”: az Istennel való kapcsolat megszakadásával azonos. Partnerség kizárólag az élők között állhat fenn. Az Újszövetségben kétféle halálról olvashatunk: a „földi” (a természetes) és a „második” (az eszkatológiai) halálról. A halál egy „szükséges átmeneti állapot”, vagy pedig Bonhoeffer metaforájával élve: „a szabadsághoz vezető út állomásainak egyike”. A halál nem becsülhető le mint egy jelentéktelen esemény, de nem is „heroizálható”. A keresztény ember „komolyan veszi” az elmúlást, „de egyúttal annak legyőzésével is számot vet a hitben”. Nem a jövővel vigasztalódik, hanem helytáll a világban, mivel a húsvét által jobban érti azt. A halál feletti győzelem nem egy adottság (ahogyan az antik görög gondolkodás „halhatatlan lélekről” beszél), hanem az isteni üdvterv része.

Úgy vélem, hogy Müller több mint negyven éve íródott könyve a ma élő keresztények számára is tanulságos lehet. A magyarul publikált '99-es kiadás – néhány elírástól és szerkesztési hibától eltekintve – jól tagolt és átlátható könyv. A gondolatmenetek tételekkel és felsorolásokkal történő rendszerezése átláthatóvá teszi az amúgy mélyrehatóan részletes tartalmat. Az egyháznak a mai napig meg kell találnia azt az egyensúlyt, amely egyszerre beszél a fiatalok nyelvét, és nyitott a modern világ felé, ugyanakkor mégsem dobja el identitását, hanem maradéktalanul betölti Krisztustól kapott küldetését. Mindemellert az egyén feladata az irgalmas samaritanus példázatából is kikövetkeztethető partneri viszony megvalósítása.

